

Erfrechtelijke geschillen

Mr. dr. G.T.J. Hoff

Hoofdstuk 39 - Sociale zekerheid en erfrecht

Inhoudsopgave

1. Inleiding	1
2. Eigen bijdrage in de Wet langdurige zorg	2
3. Bijstand op grond van de Participatiewet	6
4. Enige rechtspraak over erfrechtelijke implicaties van de Participatiewet	14
4.1. Is vermogen van het kind relevant voor bijstandsverlening aan de ouder(s)?	14
4.2. Vermogen van het kind met een BEM-clausule	15
4.3. Terugvordering van bijstand: de bijstandsgerechtigde ontvangt een erfenis	17
4.4. Bijstandsverhaal: is legitieme portie niet opeisen een schenking?	21
4.5. Testamentair bewind: is bijstandsgerechtigde verplicht bewindvoerder tot uitkering te dwingen?	22
4.6. Testamentair bewind: is omzetting van bijstand in leenbijstand gerechtvaardigd?	24
4.7. Heeft verwerping van de nalatenschap consequenties voor de bijstandsverlening?	25
4.8. Beschikken over middelen (art. 11 PW)	26

1. Inleiding

Beoefenaren van het erfrecht komen soms met wetgeving op het terrein van de sociale zekerheid in aanraking.¹ De belangstelling daarvoor is ontstaan vanwege de wijze waarop de oude Wet op de bejaardenoorden werd gefinancierd. Voor opname in een bejaardentehuis diende, afhankelijk van het vermogen van betrokkene, een eigen bijdrage betaald te worden. Het is verklaarbaar dat dan vervolgens met behulp van *estate planning* - het in goede banen leiden van de overheveling van vermogen van de ene generatie naar de volgende generatie - getracht wordt om daarop in te spelen, zodat de toekomstige erfenis niet nodeloos aan deze te betalen eigen bijdrage opgaat.² Dat men trachtte daaraan

¹ Bij de sociale zekerheid dient een onderscheid gemaakt te worden tussen sociale voorzieningen en sociale verzekeringen. Sociale voorzieningen worden betaald uit de algemene middelen (denk aan de bijstand op grond van de Participatiewet). Sociale verzekeringen zijn te onderscheiden in werknemersverzekeringen (denk aan de Werkloosheidswet en de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering) en volksverzekeringen (denk aan de Wet langdurige zorg).

² Iets vergelijkbaars geldt voor de erfenis die toekomt aan mensen met een beperking en die een beroep moeten doen op de Wet langdurige zorg. Men wil voorkomen dat het aan de betrokkene nagelaten vermogen feitelijk ten goede komt aan de zorginstelling in de vorm van de te betalen eigen bijdrage. De testamentenpraktijk kent daarvoor verschillende clausules: onterving van het kind met een beperking, toekenning van een erfdeel of een legaat ter grootte van de legitieme portie, een tweetrapsmaking, een vruchtgebruiklegaat en het instellen van een testamentair bewind. Steeds

een mouw te passen, was begrijpelijk. Het is niet goed uit te leggen dat - in extremis uitgedrukt - jarenlange spaarzaamheid van de ene bewoner van een bejaardentehuis middels deze eigen bijdrage financieel zou worden bestraft (het zogeheten 'opeten' van het vermogen), terwijl het exuberante spendeergedrag van een andere bewoner zou worden beloond door geen eigen bijdrage in rekening te brengen.

We zien nu nog steeds in testamenten dat bij de formulering van de opeisbaarheidsgronden van de geldvorderingen van de kinderen op de langstlevende ouder uit hoofde van de wettelijke verdeling van de nalatenschap van de eerststervende ouder (of in een ander langstlevende testament) rekening wordt gehouden met een beroep dat de langstlevende ouder mogelijk moet doen op de zorg in het kader van de Wet langdurige zorg en een eventueel daaraan verbonden te betalen eigen bijdrage. Met het oog daarop wordt een extra opeisbaarheidsgrond voor de geldvorderingen van de kinderen in het testament opgenomen (vgl. art. 4:13 lid 3 BW). De geldvorderingen van de kinderen worden daardoor na opname van de langstlevende ouder in een bejaardentehuis tijdig opeisbaar en deze kunnen vervolgens door de kinderen geïnd worden. Het gevolg daarvan is dat het vermogen van de langstlevende ouder niet (geheel) opgaat aan de te betalen eigen bijdrage op grond van de Wet langdurige zorg.

Ook om andere redenen dan de wijze van de financiering van de zorg dient aan de interactie tussen sociale zekerheid en erfrecht aandacht besteed te worden. Wat zijn bijvoorbeeld de gevolgen van het openvallen van een nalatenschap op een moment dat de ouder of het kind een bijstandsuitkering op grond van de Participatiewet ontvangt? Een andere vraag is wat de gevolgen van het instellen van een testamentair bewind over de erfrechtelijke verkrijging voor een bijstandsgerechtigde zijn, nu deze het beheer en de vrije beschikking daarover zal missen. Wordt met de onder testamentair bewind gestelde erfrechtelijke verkrijging bij het bepalen van het recht op bijstand rekening gehouden, of niet?

2. Eigen bijdrage in de Wet langdurige zorg

Op het terrein van de zorg zijn thans twee wetten van belang. Ten eerste hebben we sinds 2015 de Wet langdurige zorg (WLZ), waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen: (i) zorg met verblijf en (ii) zorg zonder verblijf (art. 3.3.1 e.v. WLZ). Ten tweede hebben we sinds 2013 de Wet maatschappelijke ondersteuning (WMO) (aangepast in 2019) voor de thuiszorg en daarbij behorende voorzieningen (zoals het persoonsgebonden budget (PGB), waarmee de betrokkene de ondersteuning zelf kan kiezen en inhuren). Voor een beroep op de zorg op grond van beide wetten dient een eigen bijdrage betaald te worden. Deze eigen bijdrage wordt berekend aan de hand van een inkomens- en een vermogenstoets.

Hierna besteed ik alleen aandacht aan de eigen bijdrage op grond van de Wet langdurige zorg. De basis voor de te betalen eigen bijdrage op grond van de Wet langdurige zorg is in art. 3.2.5 WLZ te vinden. Aldaar wordt de mogelijkheid geopend dat bij of krachtens algemene maatregel van bestuur (AMvB) kan worden bepaald dat het recht op zorg slechts tot gelding kan worden gebracht indien de verzekerde de kosten daarvan gedeeltelijk draagt. De eigen bijdrage kan verschillen naar gelang de groep waartoe de

zal rekening gehouden moeten worden met de legitieme portie van het betreffende kind (en uiteraard met de fiscaliteit). Zie ook hoofdstuk 5 ('Het testament', § 9.10).

verzekerde behoort, de zorg die verstrekt wordt en de wijze waarop het recht op zorg tot gelding wordt gebracht, en kan mede afhankelijk gesteld worden van het inkomen en vermogen van de verzekerde en diens echtgenoot. Van de mogelijkheid om een en ander in een AMvB te bepalen, is daadwerkelijk gebruik gemaakt in het Besluit langdurige zorg (BLZ).

Uit dit besluit blijkt dat de eigen bijdrage voor de WLZ mede afhankelijk is van het inkomen en het vermogen van de verzekerde en diens echtgenoot (art. 3.3.1.1 lid 2 BLZ). De vermogensgrondslag wordt ingevuld door uit te gaan van de grondslag sparen en beleggen in de inkomstenbelasting (box 3) (art. 3.3.1.2 lid 2 BLZ).³ Voor de berekening van de vermogensinkomensbijtelling wordt uitgegaan van het inkomen én een fictief rendement van 4% over de vermogensgrondslag van box 3 (art. 3.3.1.2a lid 1 BLZ). Daarbij wordt rekening gehouden met een deel heffingsvrij vermogen. De te betalen eigen bijdrage voor de zorg met verblijf is vervolgens in het besluit gemaximeerd op een bedrag van € 2.887,40 per maand, ofwel € 34.648,80 per jaar (art. 3.3.2.1 lid 2 BLZ).⁴ Dat is een *all-in* prijs voor wonen, eten én zorg. Opgemerkt wordt nog dat de lage eigen bijdrage in het kader van de WLZ zich beweegt tussen € 200,40 en € 1.052,20 per maand (art. 3.3.2.2 lid 3 BLZ). Deze lage eigen bijdrage is gerelateerd aan het bijdrageplichtig inkomen en is afhankelijk van de status van de verzekerde en het beroep dat op de zorg wordt gedaan.

Soms zal die te betalen eigen bijdrage van maximaal ca. € 2.900 per maand reeds voldaan kunnen worden uit het inkomen of de pensioenuitkering, zodat het niet zinvol is om met behulp van bijzondere opeisbaarheidsgronden in een testament het vermogen van de langstlevende ouder uit te hollen. Om die reden zou een opeisbaarheidsgrond beperkt kunnen worden tot die gevallen dat een eigen bijdrage betaald moet worden én de vermogensinkomensbijtelling voor de berekening daarvan relevant wordt, en wel omdat die eigen bijdrage niet (of niet alleen) uit het inkomen van betrokkene voldaan kan worden.

Het opeisbaar worden van de geldvorderingen van de kinderen heeft tot gevolg dat de waarde van de erfdelen van de kinderen een fiscaal zichtbare schuld wordt in het vermogen van de langstlevende ouder (en de erfgenamen hun geldvordering op de langstlevende ouder zelf in box 3 moeten opgeven). Deze schuld verlaagt het box 3 vermogen van de langstlevende ouder. Het opeisbaar worden van een schuld betekent niet zonder meer dat daadwerkelijk betaald moet worden aan de kinderen. Daarover kunnen de kinderen en de langstlevende ouder nog nadere afspraken maken. Afhankelijk van de grootte van het inkomen en het vermogen van de langstlevende ouder kan het mogelijk zijn om de eigen bijdrage op deze wijze met behulp van op maat gesneden opeisbaarheidsgronden te voorkomen of in elk geval te verlagen.

Is het gelet op het voorgaande ook wenselijk om ter voorkoming van intering op het vermogen in een testament een extra opeisbaarheidsgrond voor geldvorderingen van de kinderen uit hoofde van de wettelijke verdeling of een andere langstlevende regeling op te nemen? Bestaat daartoe in alle gevallen wel een noodzaak? Is intering op het vermogen nog wel vereist op grond van de Wet langdurige zorg, aangezien deze voorziening enkel een inkomensafhankelijke bijdrage kent? Welke invalshoeken kunnen zoal van belang zijn om deze vragen goed en passend bij de situatie van betrokkene te beantwoorden?

³ Meer precies wordt bepaald: *“De vermogensgrondslag van een persoon is zijn rendementsgrondslag aan het begin van het peiljaar voor zover die rendementsgrondslag meer bedraagt dan het voor dat jaar van toepassing zijnde bedrag in artikel 9.4, eerste lid, onderdeel c, van de Wet inkomstenbelasting 2001.”*

⁴ In dit onderdeel genoemde bedragen zijn ontleend aan de in 2024 geldende BLZ.

Gelijk bekend, raken de opeisbaarheidsgronden van de geldvorderingen van de kinderen op de langstlevende ouder het hart van de langstlevende regeling in testamenten. Deze opeisbaarheidsgronden kunnen te ruim geformuleerd worden, waardoor de geldvorderingen van de kinderen te snel opeisbaar worden.⁵ Dat zal ten koste kunnen gaan van de verzorging van de langstlevende ouder. Bij slechts een korte opname voor een revalidatie in een verzorgingshuis zou vervroegde opeisbaarheid van de geldvorderingen bijvoorbeeld tot *overkill* kunnen leiden. Uit onderzoek in 2013, toen de vermogensinkomensbijtelling in de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ) werd ingevoerd, is overigens gebleken dat slechts beperkte aantallen zorgbehoevenden vanwege de te betalen eigen bijdrage moesten interen op het eigen vermogen (ongeveer 4.800 gevallen van intramurale zorg).⁶ Bij deze zorgbehoevenden blijken de netto-inkomsten lager te liggen dan de opgelegde eigen bijdrage. Het is ook van belang om na te gaan wat de omvang van de intering als gevolg van de te betalen eigen bijdrage zou kunnen zijn. Zo hoeft niet iedere (beperkte) intering op vermogen meteen fataal te zijn. Weer een andere invalshoek is dat vermogen bij de langstlevende ouder aanwezig dient te zijn en te blijven om zo nodig extra zorg in te kunnen kopen of deel te kunnen nemen aan sociale activiteiten, waarvoor steeds meer extra betaald moet worden. Bedacht moet ook worden dat van overheidswege gestimuleerd wordt dat ouderen langer thuis blijven. Dat leidt er bijvoorbeeld toe dat ouderen gemiddeld een beperkte periode in een verpleeghuis of zorgcentrum verblijven.⁷ Voor zover hantering van de vermogensinkomensbijtelling al zou leiden tot intering is deze derhalve in duur en in omvang beperkt. Daarmee zou ook rekening gehouden kunnen worden.

Het is verder nog van belang erop te wijzen dat bij een beroep op de Wet langdurige zorg het doen van schenkingen (op papier), al dan niet op grond van een in een levenstestament opgenomen volmacht, is toegestaan, en dat zulks niet leidt tot strafsancities.

Een laatste vraag die in dit verband beantwoord moet worden, betreft de (on)mogelijkheid voor de langstlevende ouder om - ongestraft - niet-opeisbare schulden aan de kinderen te betalen. De ouder betaalt in dat geval aan de kinderen een schuld uit hoofde van de wettelijke verdeling van de nalatenschap van de eerststervende ouder (art. 4:13 e.v. BW), een ouderlijke boedelverdeling (OBV) of een andere langstlevende regeling in een testament, zij het dat deze schuld in dat geval vervroegd (want voordat de schuld opeisbaar is geworden) en dus onverplicht wordt betaald. Als dat aan de langstlevende

⁵ Zie bijvoorbeeld het arrest van het gerechtshof Amsterdam van 26 oktober 2021, [ECLI:NL:GHAMS:2021:3313](#). In het testament van erflater stond dat de geldvorderingen die de kinderen op grond van de wettelijke verdeling op hun stiefmoeder krijgen onder meer opeisbaar worden als de stiefmoeder na blijvende opname in een zorginstelling of bejaardenoord op haar eigen vermogen moet interen. De stiefmoeder woonde weliswaar niet in een instelling voor zorg en verpleging, maar wel in een mantelzorgwoning bij haar dochter met intensieve professionele zorg en verpleging. Ook blijkt dat de stiefmoeder een persoonsgebonden budget heeft en inteert op haar vermogen. Het hof concludeert dat de geldvordering van een kind opeisbaar is geworden toen de stiefmoeder de mantelzorgwoning betrok, omdat zij in dezelfde situatie kwam te verkeren als de erflater bedoeld heeft in de opeisbaarheidsgronden.

⁶ Zie het antwoord van de staatssecretaris Volksgezondheid, Welzijn en Sport Martin van Rijn (PvdA) naar aanleiding van vragen van onder meer het kamerlid Pieter Omtzigt (CDA) in Aanhangsel Handelingen II, 2012-2013, nr. 1241, p. 2.

⁷ Zie hiervoor de publicaties van het Zorginstituut, dat periodiek rapporteert over de verblijfsduur van verpleeghuisbewoners in de sector Verpleging en Verzorging van de Wet langdurige zorg (www.zorgcijfersdatabank.nl).

ouder is toegestaan en niet wordt 'afgestraft' door de Wet langdurige zorg, dan zou een bijzondere opeisbaarheidsgrond overbodig zijn. De langstlevende ouder kan dan zelf de regie blijven houden over de omvang van zijn vermogen.

Uit een uitspraak van de Hoge Raad van 1 februari 1991, nog gewezen in het kader van de oude Bijstandswet (ABW) en het oude Burgerlijk Wetboek, volgt dat het onverplicht voldoen van niet-opeisbare geldvorderingen van de kinderen niet wordt aangemerkt als een schenking.⁸ De rationale van deze uitspraak is ook van belang voor de Wet langdurige zorg. Zo overweegt de Hoge Raad:

“De voldoening van (de contante waarde van) die vordering aan de kinderen gedurende het leven van de overlevende echtgenoot, zou dan weliswaar een niet opeisbare schuld hebben betroffen, maar ook dit levert geen schenking in de zin van art. 59a ABW op, nu ook de rechtsgrond van die betaling die schuld is (art. 1305 BW, art. 6:39 lid 2 NBW) en niet een bevoordeling uit vrijgevigheid.”

Het betalen van de niet-opeisbare geldvorderingen van de kinderen levert derhalve geen schenking door de langstlevende ouder op. De rechtsgrond van de betaling is voldoening van een schuld, en niet een bevoordeling uit vrijgevigheid (vgl. art. 7:175 BW). Niet van belang is daarbij of de niet-opeisbaarheid van de geldvorderingen zijn grondslag vindt in testamentair erfrecht dan wel versterkerfrecht. Naar mag worden aangenomen, geldt eenzelfde beoordeling voor de Wet langdurige zorg. Het gevolg daarvan is dat strikt genomen geen noodzaak bestaat om een extra opeisbaarheidsgrond in een testament op te nemen ter voorkoming van intering op het vermogen als gevolg van de te betalen eigen bijdrage.

Stel thans dat het vermogen van de langstlevende ouder onder meerderjarigenbewind is gesteld (titel 19 van Boek 1 BW). Hoe wordt in dat geval de door de bewindvoerder te nemen beslissing om geldvorderingen van de kinderen vervroegd te betalen beoordeeld? Aan de 'Aanbevelingen meerderjarigenbewind' (vastgesteld door het Landelijk Overleg Vakinhoud Civiel en Kanton & Toezicht (LOVCK&T), laatste versie van 31 januari 2023) kan de volgende passage worden ontleend (p. 17):

“Een verzoek tot het vervroegd uitkeren van 'kindsdelen' (vastgestelde geldvorderingen van kinderen op de langstlevende ouder in het kader van ouderlijke boedelverdeling of bij wettelijke verdeling) wordt niet geheel gelijk gesteld met een verzoek tot schenking. Het gaat hier om echte aanspraken die slechts opeisbaarheidsbeperkingen hebben en 'achtergesteld' zijn met het oog op de, door de erflater of de wetgever gevoelde, verzorgingsbehoefte van de langstlevende die op deze aanspraken mag interen. In vervroeging van het moment van opeisbaarheid kan wel een bevoordeling gezien worden. Als de verzorgingsbehoefte geen gevaar loopt en geen intering is te voorzien, kan worden afgeweken van de hoofdregel 'nee, tenzij schenkingstraditie', hoewel betrokkene bij dit verzoek geen belang heeft.

Als in het testament van de vooroverleden partner is opgenomen dat de kindsdelen opeisbaar zijn als zich een bepaalde situatie voordoet (zoals opname in een verpleegtehuis of onderbewindstelling) en deze situatie zich daadwerkelijk voordoet, dan is er sprake van een schuld die voldaan moet worden.”

⁸ HR 1 februari 1991, [ECLI:NL:HR:1991:ZC0136](https://www.eclii.nl/HR:1991:ZC0136), NJ 1992/259.

Opgemerkt wordt dat deze passage voorkomt in de aanbevelingen over schenking van vermogen. Schenken is een beschikkingsdaad en dus geen gewone beheersdaad, waartoe de bewindvoerder met uitsluiting van de betrokkene bevoegd is (art. 1:438 lid 1 BW). Beschikken mag de betrokkene zelf met medewerking van de bewindvoerder of, als de bewindvoerder weigert, met een vervangende machtiging van de kantonrechter (art. 1:438 lid 2 BW). Het gaat dan om een door de betrokkene zelf gewenste schenking. Het verzoek een schenking te mogen doen, kan ook van de bewindvoerder afkomstig zijn indien de betrokkene zelf niet meer in staat is zijn wil te bepalen. Tegen die achtergrond dient het hiervoor aangehaalde beoordelingskader uit de aanbevelingen gezien te worden.

Dat het vervroegd uitbetalen van de niet-opeisbare geldvorderingen van de kinderen in de aanbevelingen kennelijk toch als een schenking wordt gezien of aangemerkt, houdt verband met de omstandigheid dat in de vervroeging van het moment van opeisbaarheid en voldoening een bevoordeling van de kinderen kan worden gezien. Duidelijk is dat de kantonrechter onder omstandigheden bereid is de terugbetaling niet, althans niet zonder meer, op één lijn te stellen met een schenking. De kantonrechter zal met een uitbetalingsverzoek kunnen instemmen als de verzorgingsbehoefte van de langstlevende ouder hierdoor niet in gevaar komt.

Over de juistheid van deze aanbevelingen kan men met het arrest van de Hoge Raad uit 1991 in de hand ook anders oordelen. Vervroegde uitbetaling van de niet-opeisbare kindsdelen is geen schenking, zo leert deze uitspraak ons. Dat de schuld niet opeisbaar is, maakt dat niet anders. Het lijkt dan ook verdedigbaar dat uitbetaling van de niet-opeisbare geldvorderingen aan de kinderen door een bewindvoerder niet een beschikking is over een onder bewind staand goed (art. 1:441 lid 2 onder a BW). In dit geval wordt niet beschikt over een goed, maar wordt een schuld voldaan. Het voldoen van een schuld is een daad van beheer waarvoor geen toestemming van betrokkene of machtiging van de kantonrechter vereist is. Niettemin zullen bewindvoerders er goed aan doen om de aanbevelingen ter harte te nemen, ook al kunnen daarbij mijns inziens de nodige kanttekeningen geplaatst worden.

Al deze factoren dienen meegewogen te worden bij de keuze om in verband met de eigen bijdrage van de Wet langdurige zorg al dan niet extra opeisbaarheidsgronden in een testament op te nemen. Omdat het betalen van schulden, ook als deze niet opeisbaar zijn, geen bevoordeling is uit vrijgevigheid lijkt een extra opeisbaarheidsgrond strikt genomen niet nodig. De langstlevende ouder blijft zo *in charge* over zijn eigen vermogen en dat is geheel conform de kerngedachte van de langstlevende regelingen in testamenten: de verzorging van de langstlevende.⁹

3. Bijstand op grond van de Participatiewet

Vanuit een erfrechtelijk perspectief bezien is de verhouding tussen het recht op bijstand en een erfrechtelijke verkrijging (een erfstelling, een legaat of een geldvordering uit hoofde van de legitieme portie) een interessante. De hamvraag luidt of krachtens erfrecht

⁹ In dit licht bezien is het opmerkelijk dat veel notarissen het maken van een testament nog steeds propageren met als *unique selling point* dat aldus met een extra opeisbaarheidsgrond voor de uitbetaling van de kindsdelen de te betalen eigen bijdrage voor zorgkosten kan worden vermeden. Voor het maken van een testament kunnen andere goede redenen aangevoerd worden.

verkregen vermogen ten koste gaat van de bijstandsuitkering, zodat in dat geval eerst op het uit de erfenis verkregen vermogen ingeteerd moet worden alvorens (weer) aanspraak te kunnen maken op een bijstandsuitkering op grond van de Participatiewet (PW).

Om die vraag te kunnen beantwoorden, is het nuttig enige kennis te hebben van basisbegrippen en -regels van de Participatiewet.

Kort begrip

De Participatiewet is op 1 januari 2015 in werking getreden. Deze wet heeft onder meer de Wet werk en bijstand (Wwb) vervangen. De Participatiewet regelt een tijdelijke inkomensvoorziening voor mensen die daarin niet zelf kunnen voorzien. De wet ziet niet alleen op mensen met een bijstandsuitkering, maar ook op jonggehandicapten met arbeidsvermogen en mensen die op een sociale werkplaats (of beschutte werkplaats) werken.

In deze paragraaf is de focus gericht op personen met een bijstandsuitkering. In september 2023 raamde het CPB in de Macro Economische Verkenning het gemiddeld aantal bijstandsuitkeringen op 336.000 in 2023 en op 346.000 in 2024. Het grootste deel van de bijstandsgerechtigden zit al langer dan twee jaar in de bijstand.

Minimumbehoefte-regeling

De wettelijke regeling van de Participatiewet is een minimumbehoefte-regeling, waarop uitsluitend als noodvoorziening (ofwel als laatste vangnet) en wanneer gebleken is dat de betrokkene zijn verantwoordelijkheid heeft genomen om in zijn eigen bestaan te voorzien, een beroep kan worden gedaan. De uitvoering van de Participatiewet is in handen gelegd van de gemeenten. Als gevolg hiervan bestaan er ook grote verschillen tussen gemeenten bij de uitvoering van deze wet.¹⁰ Dat betekent dat *de* bijstand in Nederland niet bestaat. Het is van belang om steeds na te gaan of lokaal beleidsregels voor de uitvoering van de Participatiewet zijn opgesteld.

Partnerbegrip en overige definities

Voor de toepassing van de Participatiewet bestaan eigen definities van het partnerbegrip. Partners zijn echtgenoten en geregistreerde partners (art. 3 lid 1 PW). In art. 3 lid 2 PW wordt het partnerbegrip vervolgens uitgebreid met ficties. Als gehuwd of als echtgenoot wordt mede aangemerkt *“de ongehuwde die met een ander een gezamenlijke huishouding voert”*

¹⁰ Denk in dit verband aan de ophef eind 2020 rondom de vrouw die boodschappen van haar moeder kreeg en de actie van het college van B&W van de gemeente Wijdmeren om ruim € 7.000 aan onterecht ontvangen bijstand terug te vorderen. Zie NRC Handelsblad van 21 januari 2021 (Gemeente blijft erbij: vrouw die boodschappen kreeg moet bijstand terugstorten). De gemeente oordeelt dat het besluit in lijn is met de Participatiewet en ook bij nader onderzoek door de gemeente rechtvaardig is bevonden. Bij beslissing van 23 augustus 2021, [ECLI:CRVB:NL:2021:1918](#), heeft de Centrale Raad van Beroep geoordeeld dat de gemeente terecht de bijstand heeft teruggevorderd van de vrouw, omdat zij lange tijd boodschappen van haar moeder kreeg en dit niet had gemeld. De ontvangen boodschappen leverden de vrouw een structurele en behoorlijke besparing in de kosten van levensonderhoud op. Terzijde: in het systeem van de Participatiewet zijn de ontvangen boodschappen van een derde geen giften en bij het bepalen van de besparing door de boodschappen hoeft geen rekening te worden gehouden met het giftenbeleid van de gemeente.

(art. 3 lid 2 onder a PW). Van een gezamenlijke huishouding is sprake *“indien twee personen hun hoofdverblijf in dezelfde woning hebben en zij blijken geven zorg te dragen voor elkaar door middel van het leveren van een bijdrage in de kosten van de huishouding dan wel anderszins”* (art. 3 lid 3 PW).

Omdat het niet altijd gemakkelijk is het bestaan van een gezamenlijke huishouding te bewijzen, kent art. 3 lid 4 PW een aantal onweerlegbare bewijsvermoedens. Een gezamenlijke huishouding wordt in ieder geval geacht aanwezig te zijn indien de belanghebbenden hun hoofdverblijf in dezelfde woning hebben en (a) zij met elkaar gehuwd zijn geweest of in de periode van twee jaar voorafgaande aan de aanvraag van bijstand voor de verlening van bijstand als gehuwden zijn aangemerkt, (b) uit hun relatie een kind is geboren en erkenning van het kind door de ander heeft plaatsgevonden, (c) zij zich verplicht hebben tot een bijdrage aan de huishouding krachtens een geldend samenlevingscontract¹¹ of (d) zij op grond van een registratie worden aangemerkt als een gezamenlijke huishouding die naar aard en strekking overeenkomt met de gezamenlijke huishouding als bedoeld in art. 3 lid 3 PW. Als ongehuwd wordt ten slotte mede aangemerkt degene die duurzaam gescheiden leeft van de persoon met wie hij gehuwd is (art. 3 lid 2 onder b PW).

In art. 4 lid 1 PW worden definities gegeven van alleenstaande, alleenstaande ouder, gezin, kind en ten laste komend kind.

Al deze definities zijn onder meer van belang voor de hoogte van de uitkering vanwege het gegeven dat de bijstand een gezinsbijstand is met een daarop afgestemde vermogenstoets.

Voorwaarden voor bijstand

Recht op bijstand van overheidswege heeft *“iedere in Nederland woonachtige Nederlander die hier te lande in zodanige omstandigheden verkeert of dreigt te geraken dat hij niet over de middelen beschikt om in de noodzakelijke kosten van bestaan te voorzien”* (art. 11 lid 1 PW).¹²

Geen recht op bijstand bestaat evenwel *“voor zover een beroep kan worden gedaan op een voorliggende voorziening die, gezien haar aard en doel, wordt geacht voor de belanghebbende toereikend en passend te zijn”* (art. 15 lid 1 PW). Als *“voorliggende voorziening”* kan bijvoorbeeld worden aangemerkt de onderhoudsplicht van ouders jegens kinderen van 18 tot 21 jaar (art. 1:395a BW) of partneralimentatie.

De alleenstaande of het gezin heeft recht op bijstand indien (i) het in aanmerking te nemen inkomen lager is dan de bijstandsnorm én (ii) er geen in aanmerking te nemen vermogen is (art. 19 lid 1 PW). De hoogte van de bijstand is het verschil tussen het inkomen en de bijstandsnorm (art. 19 lid 2 PW).

De bijstandsnorm in 2024 is gelijk aan € 1.283,83 netto per maand voor een alleenstaande of een alleenstaande ouder en € 1.834,04 netto per maand voor gehuwden

¹¹ Zie bijvoorbeeld rechtbank Zeeland-West-Brabant 5 april 2024, [ECLI:NL:RBZWB:2024:2164](#). Blijkens deze uitspraak is voor het vaststellen van een gezamenlijke huishouding niet van belang of sprake is (geweest) van een affectieve relatie.

¹² Ook EU-burgers hebben onder voorwaarden recht op bijstand. Dat hangt mede af van hoe lang een persoon in Nederland is en of betrokkene volgens het EU-recht in Nederland mag zijn. Voor personen met een andere nationaliteit geldt voor het recht op bijstand onder meer dat een geldige verblijfsvergunning vereist is.

zonder kostdelende medebewoners. Vanaf de AOW-leeftijd gelden andere en iets hogere bedragen.

Middelen, inkomen en vermogen

Het recht op bijstand is gerelateerd aan de inkomens- en vermogenspositie van de betrokkene(n). Tot de middelen worden alle vermogens- en inkomensbestanddelen gerekend waarover de alleenstaande of het gezin beschikt of redelijkerwijze kan beschikken (art. 31 lid 1 PW). Het gaat om het saldo van activa (bezittingen) en passiva (schulden).

Bij *inkomensbestanddelen* gaat het om inkomsten uit arbeid of vermogen (art. 32 lid 1 onder a PW).

Bij *vermogensbestanddelen* gaat het om de waarde van de bezittingen waarover de alleenstaande of het gezin beschikt of redelijkerwijs kan beschikken (art. 34 lid 1 PW). Bepaalde bestanddelen worden niet als vermogen in aanmerking genomen (art. 34 lid 2 PW). Tot de *niet* als vermogen in aanmerking komende bestanddelen behoren:

- a. de huisraad oftewel de bezittingen in natura die naar hun aard en waarde algemeen gebruikelijk zijn dan wel, gelet op de omstandigheden van persoon en gezin, noodzakelijk zijn;
- b. spaargelden uit bijstand, waaronder wordt verstaan de spaargelden die opgebouwd zijn tijdens de periode waarin bijstand wordt ontvangen;
- c. de overwaarde van de eigen woning voor zover dit minder bedraagt dan € 63.900;¹³
- d. vergoedingen voor immateriële schade; en
- e. vrij te laten vermogen dat de betrokkene mag hebben, zonder dat daarop ingeteerd hoeft te worden.

Met de vermogensbestanddelen wordt op een bijzondere manier omgegaan. Dat kan als volgt worden toegelicht.

Stel dat een langstlevende ouder uit hoofde van de wettelijke verdeling van de nalatenschap (art. 4:13 e.v. BW) een niet-opeisbare geldschuld aan het kind heeft. Telt deze schuld mee voor de berekening van het recht op bijstand van de langstlevende ouder? Volgens rechtspraak van de Centrale Raad van Beroep telt deze niet-opeisbare schuld in het passief *niet* als aftrekpost mee voor de toepassing van de vermogenstoets van art. 34 PW. Dat betekent dat er een prikkel bestaat om deze niet-opeisbare geldvorderingen dan maar te voldoen, omdat daarmee het vermogen van de langstlevende ouder die aanspraak wenst te maken op bijstand daadwerkelijk wordt verlaagd.

Doet daarentegen het kind met een niet-opeisbare geldvordering op de langstlevende ouder een beroep op de bijstand, dan wordt deze situatie anders benaderd. De niet-opeisbare geldvordering van het kind telt in dat geval wel mee voor de vermogenstoets ter

¹³ Deze vermogensvrijlating geldt per 1 januari 2024.

bepaling van het recht op bijstand. Op grond van art. 58 lid 2 onder f.1° PW kan de gemeente de verleende bijstand naderhand en dus ná voldoening van de geldvordering aan het kind terugvorderen, indien deze vordering betrekking heeft op de periode waarover bijstand is verleend. Terugvordering is mogelijk ook al ontvangt het kind geen bijstandsuitkering meer (zie daarover uitgebreid § 4.3). Deze regel geldt in alle situaties dat het kind in de bijstandperiode een erfenis verkrijgt (uit hoofde van de wettelijke verdeling van de nalatenschap, een ouderlijke boedelverdeling, een legaat van een geldsom of een vruchtgebruiktestament, waarbij het kind bloot-eigenaar van bepaalde goederen is). Men lette in het bijzonder ook op het feit dat de inlichtingenplicht van art. 17 PW strikt genomen blijft gelden, ook al geniet de betrokkene geen bijstandsuitkering meer (zie ook hierna).

Vrij te laten vermogen

Het vrij te laten vermogen als bedoeld in art. 34 lid 2 onder e PW bij aanvang van de bijstandperiode bedraagt voor een alleenstaande € 7.575 en voor een alleenstaande ouder en gehuwden € 15.150 (art. 34 lid 3 PW).¹⁴

Hoe moet met dit vrij te laten vermogen omgegaan worden?

Voorbeelden

Stel dat de gehuwden in jaar 1 beschikken over € 10.000 aan spaargeld. Dat bedrag valt ruim binnen de toegestane ruimte van € 15.150. Men zou nog over meer dan € 5.000 aan spaargeld kunnen beschikken zonder dat het recht op bijstand in het gedrang komt.

Stel dat in jaar 2 niets meer van het spaargeld resteert. Een tante wil de gehuwden een schenking doen, zonder dat dit het recht op bijstand in gevaar kan brengen. Mag de tante nu een bedrag van € 15.150 schenken of een bedrag van € 5.150 (omdat men eerder bij aanvang van de bijstandperiode reeds over € 10.000 beschikte)? Het juiste antwoord is dat tante nog een schenking kan doen van € 5.150. Het totale vrij te laten vermogen van € 15.150 geldt eenmalig in de periode dat bijstand wordt genoten. Met het vermogen waarover de betrokkene(n) in de bijstandperiode zelf beschikte(n), wordt rekening gehouden. Dat vermogen beïnvloedt derhalve de schenkkapaciteit.

Stel dat de betrokkene een negatief vermogen (meer schulden dan bezittingen) heeft. Dat gegeven heeft geen invloed op de hoogte van het vrij te laten vermogen. Het vrij te laten vermogen blijft voor gehuwden € 15.150, ook al is het vermogen negatief bij aanvang van de bijstandperiode.

Stel ten slotte dat de betrokkene aanmerkelijke schulden heeft en aan schenkingen meer ontvangt dan het vrij te laten vermogen. Heeft dat nog invloed op het recht op bijstand? Dat heeft geen invloed op het recht op bijstand als met dat geschonken vermogen schulden worden afgelost. Dat is wel het geval als het geschonken vermogen niet wordt aangewend om schulden af te lossen, maar bijvoorbeeld op een spaarrekening wordt aangehouden.

¹⁴ Deze vermogensvrijlatingen gelden per 1 januari 2024.

Bijstand is om niet en uitzonderingen daarop

Uit art. 48 lid 1 PW blijkt dat de bijstand in beginsel om niet is. Verwerft de betrokkene nadien vermogen, dan behoeft de eerder ontvangen bijstand niet terugbetaald te worden.

Uitzonderingen op het beginsel dat de bijstand om niet is, zijn er ook. In dat geval kan bijstand worden verleend in de vorm van een geldlening of een borgtocht (art. 48 lid 2 PW). Bijstand is bijvoorbeeld niet om niet indien *“redelijkerwijs kan worden aangenomen dat de belanghebbende op korte termijn over voldoende middelen zal beschikken om over de betreffende periode in de noodzakelijke kosten van het bestaan te voorzien”* (lid 2 onder a). In dat geval zou middels een te verstrekken geldlening in een overbrugging kunnen worden voorzien. Een andere uitzondering op het beginsel dat de bijstand om niet is, levert het geval op dat *“de noodzaak tot bijstandsverlening het gevolg is van een tekortschietend besef van verantwoordelijkheid voor de voorziening in het bestaan”* (lid 2 onder b), hetgeen het geval is als betrokkene te snel op zijn vermogen is ingeteerd.

Een ander voorbeeld van een uitzondering op het beginsel dat bijstand om niet is, is de bijstandshypotheek (art. 50 PW). Het kan voorkomen dat betrokkene over een eigen woning beschikt en deze woning een hogere overwaarde heeft dan het toegestane bedrag van € 63.900. Teneinde te voorkomen dat betrokkene eerst zijn woning zou moeten verkopen om in aanmerking te komen voor een bijstandsuitkering kan de gemeente een hypotheek verstrekken tot meerdere zekerheid van de terugbetaling van de te verstrekken lening ter hoogte van de te hoge overwaarde (leenbijstand). Per gemeente verschillen de daarvoor te hanteren normen.

Nadere verplichtingen

Uiteraard roept het ontvangen van bijstand de nodige verplichtingen voor de betrokkene in het leven. Zo heeft de betrokkene een inlichtingenplicht (art. 17 PW). De belanghebbende doet aan de gemeente op verzoek of onverwijld uit eigen beweging mededeling van *“alle feiten en omstandigheden waarvan hem redelijkerwijs duidelijk moet zijn dat zij van invloed kunnen zijn op zijn arbeidsinschakeling of het recht op bijstand”*.

De gemeente kan (uiteraard) niet namens de bijstandsgerechtigde handelen, maar de gemeente kan de bijstandsgerechtigde wel aansporen om actie te ondernemen, bijvoorbeeld door hem bepaalde verplichtingen op te leggen die onder meer tot doel hebben om de bijstandsverlening te kunnen verminderen of beëindigen (art. 55 PW). Te denken valt daarbij aan het opleggen van verplichtingen die strekken tot arbeidsinschakeling. Een verplichting kan zelfs, op advies van een arts, inhouden het zich onderwerpen aan een noodzakelijke behandeling van medische aard.

Afstemming van de bijstand

De gemeente stemt de bijstand en de daaraan verbonden verplichtingen af op de omstandigheden, mogelijkheden en middelen van de betrokkene (art. 18 lid 1 PW). Dat houdt in dat bijvoorbeeld rekening wordt gehouden met het gegeven dat een ouder elke maand de huur betaalt van de bijstandsgerechtigde of andere kosten - denk aan de ophef in december 2020 over door een inwonster van de gemeente Wijdmeren van haar moeder ontvangen boodschappen - voldoet. Die bijdrage (in natura) zet dus geen zoden aan de dijk. Discussies zijn wel gaande om *“een beetje lef”* te tonen bij de uitvoering van de

strengere Participatiewet door bijvoorbeeld een giftendrempel per jaar te hanteren.¹⁵ Zo geldt in Amsterdam een giftendrempel van € 1.200 per jaar. Hetgeen tot dat bedrag door de bijstandsgerechtigde wordt ontvangen, hoeft niet gemeld te worden en zal dus ook niet leiden tot terugvordering van bijstand of een sanctie. Bij grotere giften wordt per geval beoordeeld of deze te rechtvaardigen is.

De bijstand wordt verlaagd of stopgezet indien de betrokkene een *“tekortschietend besef van verantwoordelijkheid betoont voor de voorziening in het bestaan”* (art. 18 lid 2 PW). Hiervan is bijvoorbeeld sprake als onverantwoord snel wordt ingeteerd op vermogen na beëindiging van de bijstandsverlening vanwege de ontvangst van vermogen. Zo kan de bijstandsgerechtigde een erfenis hebben ontvangen, waarna de bijstandsverlening wordt beëindigd. Als de erfenis vervolgens snel en onverantwoord wordt uitgegeven (of er zelfs doorheen wordt gejaagd) en daarna opnieuw een aanvraag om bijstand wordt ingediend, dan is het reëel dat minstgenomen een korting op de bijstandsuitkering plaatsvindt wegens een tekortschietend besef voor een voorziening in bestaan.¹⁶

In dit soort gevallen moet de gemeente bepalen vanaf welk moment de betrokkene na ontvangst van vermogen (uit een erfenis of anderszins) weer in aanmerking kan komen voor bijstand. Bij de berekening van die periode kan de gemeente uitgaan van een intering op het vermogen op basis van de voor betrokkene geldende bijstandsnorm per maand. Een beleid waarbij de ingangsdatum van de uitkering wordt herberekend door de overschrijding van het vrij te laten vermogen te delen door een bedrag van 1,5 x de bijstandsnorm wordt niet onredelijk geacht. In de tussenliggende periode mag de toekomstige bijstandsgerechtigde de teugels financieel iets laten vieren. Gaat het om door een bijstandsgerechtigde ontvangen vermogen uit een erfenis dan zal hierbij ook rekening gehouden moeten worden met het tempo van de afwikkeling van de nalatenschap.

Terugvorderen van kosten van bijstand

De gemeente die bijstand heeft verleend, is verplicht de kosten van bijstand terug te vorderen voor zover de bijstand ten onrechte of tot een te hoog bedrag is ontvangen als gevolg van het niet of niet behoorlijk nakomen van de inlichtingenplicht van art. 17 PW door betrokkene (art. 58 lid 1 PW). Is niet gemeld dat betrokkene de beschikking heeft over vermogen, dan kan dit leiden tot het vervallen van het recht op bijstand.

De gemeente die bijstand heeft verleend, kan de kosten van bijstand terugvorderen, voor zover de bijstand onverschuldigd is betaald, bijvoorbeeld als *“de belanghebbende naderhand met betrekking tot de periode waarover bijstand is verleend, over in aanmerking te nemen middelen (...) beschikt of kan beschikken”* (art. 58 lid 2 onder f.1° PW). Terugvordering kan niet alleen plaatsvinden van betrokkene, maar ook van alle gezinsleden (art. 59 PW). De bevoegdheid tot terugvordering verjaart twintig jaren vanaf het moment dat de bijstand is verleend (art. 3:306 BW).

Het college van B&W mag na een daartoe genomen besluit de ten onrechte betaalde bijstand van betrokkene terugvorderen. Vanaf het moment dat het terugvorderingsbesluit door het college is genomen, kan het verschuldigde bedrag nog vijf jaar worden ingevorderd (vgl. Centrale Raad van Beroep 8 februari 2010, [ECLI:NL:CRVB:2010:BL3384](https://www.eclinet.nl/crnb/2010/02/08/BL3384)

¹⁵ NRC Handelsblad van 27 januari 2021 (Toon lef bij uitvoering Participatiewet).

¹⁶ Zie bijvoorbeeld de uitspraak van de rechtbank Midden-Nederland van 8 oktober 2021, [ECLI:NL:RBMNE:2021:4793](https://www.eclinet.nl/rbmne/2021/10/08/4793), waarin een kortingsmaatregel op de bijstandsuitkering van 20% voor de duur van 9 maanden is opgelegd.

en Centrale Raad van Beroep 29 april 2019, [ECLI:NL:CRVB:2019:1372](#)). Na het verstrijken van die periode verjaart het invorderingsrecht. Er resteert dan enkel nog een natuurlijke verbintenis. Terugbetaling van (het restant van) de ten onrechte ontvangen bijstand, kan dan niet meer worden afgedwongen. In de praktijk kan het vanwege beperkte verhaalsmogelijkheden bij betrokkene enige tijd duren voordat de te veel betaalde bijstand in zijn geheel is terugbetaald. Indien het college van B&W zijn invorderingsmogelijkheden niet wil prijsgeven na vijf jaar, dan zal de lopende verjaringstermijn in overeenstemming met de Algemene wet bestuursrecht tijdig gestuit moeten worden. Na stuiting vangt een nieuwe verjaringstermijn aan.

Verhaal bij derden voor kosten van bijstand

De kosten van bijstand kunnen onder omstandigheden door de gemeente ook bij derden worden verhaald (art. 61 PW). Dat verhaal is tot de grens van de onderhoudsplicht van Boek 1 BW mogelijk bij degene die bij het ontbreken van gezinsverband zijn onderhoudsplicht jegens zijn echtgenoot of minderjarig kind niet (behoorlijk) nakomt (art. 62 onder a PW). Opmerkelijk is dat de kosten van bijstand ook verhaald kunnen worden op een minderjarig kind dat zijn onderhoudsplicht jegens zijn ouders niet (behoorlijk) nakomt. Zie art. 1:392 BW voor deze onderhoudsplicht van het minderjarige kind bij behoefte aan de zijde van de ouders.

Andere verhaalsmogelijkheden voor de kosten van bijstand bestaan op degene die zijn onderhoudsplicht na echtscheiding niet (behoorlijk) nakomt (art. 62 onder b PW) en op degene die zijn onderhoudsplicht op grond van art. 1:395a BW niet (behoorlijk) nakomt jegens zijn meerderjarige kind aan wie bijstand is verleend (art. 62 onder c PW).

Eén bepaling uit de Participatiewet met een bijzondere erfrechtelijke snit is art. 62f PW. Bijstandsverhaal is mogelijk gemaakt op het vermogen van begiftigden of de nalatenschap van een persoon. Zo kunnen kosten van bijstand worden verhaald op *“degene aan wie de persoon die bijstand ontvangt of heeft ontvangen een schenking heeft gedaan voor zover bij het besluit op de bijstandsaanvraag met de geschonken middelen rekening zou zijn gehouden indien de schenking niet had plaatsgevonden, tenzij gelet op alle omstandigheden aannemelijk is dat de schenker ten tijde van de schenking de noodzaak van bijstandsverlening redelijkerwijs niet heeft kunnen voorzien”* (art. 62f onder a PW). Voor schenkingen die gedaan zijn met het vooruitzicht van een beroep op bijstandsverlening door de schenker is verhaal dus mogelijk bij de begiftigde. Het schenkingsbegrip wordt in de Participatiewet niet nader omschreven. Uit de wetsgeschiedenis blijkt dat daar bewust van is afgezien, zodat in de rechtspraak recht kan worden gedaan aan alle aspecten van de gedifferentieerde praktijk.

Verhaal voor de kosten van bijstand is ook mogelijk op de nalatenschap van een persoon indien aan die persoon ten onrechte bijstand is verleend en voor zover voor het overlijden nog geen terugvordering heeft plaatsgevonden of indien bijstand is verleend in de vorm van geldlening of als gevolg van borgtocht (art. 62f onder b PW).

Gewapend met deze basiskennis van de Participatiewet is het mogelijk om (mede) aan de hand van rechtspraak de verhouding tussen een erfrechtelijke verkrijging en het recht op bijstand nader onder ogen te zien.

4. Enige rechtspraak over erfrechtelijke implicaties van de Participatiewet

4.1. Is vermogen van het kind relevant voor bijstandsverlening aan de ouder(s)?

Om de gedachten te bepalen, wordt als eerste vertrekpunt genomen de situatie dat de ouders een bijstandsuitkering ontvangen en het meerderjarige kind over vermogen (bijvoorbeeld als gevolg van een erfrechtelijke verkrijging of een schenking) beschikt. Wat zijn de gevolgen daarvan voor de bijstandsuitkering van de ouders? Gelet op art. 4 lid 1 onder e PW zijn het inkomen en het vermogen van het meerderjarige kind niet relevant voor de bijstandsverlening, omdat het niet een 'ten laste komend kind' - een kind jonger dan 18 jaar - betreft. Uiteraard kan het meedelen door het meerderjarige inwonende kind in bepaalde kosten van de huishouding van de bijstandsgerechtigde een zekere invloed hebben op de bijstandsverlening en tot afstemming leiden (vgl. art. 18 lid 1 PW).

Stel dat de ouders een bijstandsuitkering ontvangen en het minderjarige kind een bedrag van € 50.000 op de bankrekening aanhoudt. Wat zijn de gevolgen daarvan voor de bijstandsuitkering van de ouders? Het is vaste rechtspraak van de Centrale Raad van Beroep dat de ouders in dat geval over het vermogen van het minderjarige kind kunnen beschikken. De ouders hebben het gezag over het minderjarige kind en dat omvat ook het bewind over het vermogen van het kind. Op grond van de schakelbepaling van art. 1:253k BW zijn op het bewind van de ouders (of een ouder) bepaalde bepalingen van Boek 1 BW die handelen over het bewind van de voogd van overeenkomstige toepassing. Tot die bepalingen behoort ook art. 1:345 BW op grond waarvan de voogd de machtiging behoeft van de kantonrechter om bepaalde handelingen - waaronder beschikkingshandelingen - voor rekening van de minderjarige te verrichten. Verder geldt dat aan de ouder het ouderlijk vruchtgenot toekomt (art. 1:253l BW). Volgens de Centrale Raad van Beroep is het aan de bijstandsgerechtigde om aan te tonen dat hij niet aan het vermogen van het minderjarige kind kan komen. Dat kunnen de ouders in dit geval wel.

Geen ervaring bestaat - voor zover mij bekend - nog met de situatie dat het vermogende kind minderjarig is en jegens de ouders ex art. 1:392 BW een onderhoudsplicht heeft in geval van behoeftigheid van de onderhoudsgerechtigde(n). Het lijkt erop dat deze onderhoudsplicht van het vermogende minderjarige kind geen rol van betekenis speelt bij de bijstandsverlening en dat gemeenten daarop geen beroep doen.

De kantonrechter van de rechtbank Zwolle-Lelystad oordeelde bij beschikking van 27 mei 2008, [ECLI:NL:RBZLY:2008:BD2656](#), over een geval waarbij de minderjarige dochter (9 jaar) een erfenis van ca. € 125.000 van haar vader verkreeg. Voor een bedrag van € 105.000 exclusief kosten koper is met machtiging van de kantonrechter hiervan een appartement gekocht, dat de moeder en het kind bewonen. De moeder dient een verzoek in om bijstand voor de noodzakelijke kosten van bestaan op grond van de Wet werk en bijstand, een voorganger van de Participatiewet. De gemeente verplicht de moeder een verzoek te doen aan de kantonrechter om het erfdeel van de dochter aan te wenden voor de voorzieningen in de noodzakelijke kosten van bestaan (vgl. thans art. 55 PW).

De kantonrechter oordeelde dat het in het belang van de minderjarige dochter is dat haar vermogen wordt benut om in het levensonderhoud van haar moeder en van zichzelf te voorzien. Hij wijst verder op het complementaire karakter van de bijstand, aangezien de

betrokkene zelf in zijn bestaan dient te voorzien. De kantonrechter overwoog daarbij dat in dit geval, gelet op de leeftijd van de dochter en haar daarmee verband houdende (immateriële) afhankelijkheid van haar moeder, mag worden aangenomen dat de dochter er (alle) belang bij heeft dat haar moeder in staat is en blijft voor haar te zorgen en met het oog daarop over de noodzakelijke middelen van bestaan beschikt. De kantonrechter verleent daarom machtiging om de woning te verkopen dan wel te bezwaren met een krediethypotheek, en de daardoor te verkrijgen middelen aan te wenden voor de voorziening in de noodzakelijke kosten van bestaan van de moeder en haar minderjarige dochter.

Uitgangspunt van de Participatiewet is dat rekening wordt gehouden met de middelen van de in de bijstand begrepen personen. Omdat de bijstand als gezinsbijstand wordt verstrekt, dienen de middelen van *alle* gezinsleden in aanmerking te worden genomen. Dit betekent dat ook met het vermogen, waaronder bijvoorbeeld een woning, van de ten laste komende minderjarige kinderen bij de bijstandsverlening aan de ouder in beginsel rekening moet worden gehouden (oftewel het 'opeten' van vermogen van deze kinderen wordt noodzakelijk alvorens aanspraak kan worden gemaakt op bijstandsverlening). De bijstand wordt immers mede ten behoeve van het levensonderhoud van die kinderen verstrekt.

4.2. Vermogen van het kind met een BEM-clausule

Wat zijn de effecten van door kinderen geërfd vermogen waaraan een zogeheten BEM-clausule is verbonden voor een door een ouder ontvangen bijstandsuitkering? Het acroniem BEM staat voor Belegging Erfenis en andere gelden Minderjarigen. Een BEM-clausule kan slechts aan een bankrekening verbonden worden, indien de kantonrechter zulks heeft bepaald naar aanleiding van een daartoe ingediend verzoekschrift.¹⁷ Met een BEM-clausule kan een minderjarige niet aan het tegoed op zijn bankrekening komen. Ook ouders mogen geen geld opnemen van een bankrekening waaraan een dergelijke BEM-clausule is verbonden. Alleen met machtiging van de kantonrechter kunnen ouders daarvan geld opnemen en die machtiging ex art. 1:345 lid 1 onder a BW (te weten een machtiging voor het aangaan van overeenkomsten strekkende tot beschikking over goederen van de minderjarige) zal de kantonrechter alleen geven als het geld aantoonbaar bestemd is voor het kind, bijvoorbeeld om een dure medische behandeling van een kind te betalen. Zodra het kind 18 jaar wordt, vervalt de BEM-clausule.

De rechtbank Overijssel oordeelde in haar beschikking van 12 april 2017, [ECLI:NL:RBOVE:2017:1628](#), over het volgende geval. In 2015 overlijdt vader met achterlating van twee minderjarige kinderen als zijn erfgenamen. Zijn ex-echtgenote aanvaardt de nalatenschap namens de kinderen beneficiair en stort de erfdelen van de kinderen groot € 25.000 elk op een bankrekening met een BEM-clausule. In 2017 vraagt de ex-echtgenote een bijstandsuitkering aan. De gemeente Deventer verplicht de moeder de kantonrechter een machtiging te vragen om over in totaal € 25.000 van de kinderen te beschikken. Volgens de beleidsregels van de gemeente is vermogen met een BEM-clausule tot slechts een bedrag van € 25.000 vrijgelaten.

Uit de uitspraak wordt duidelijk dat de ex-echtgenote formeel om de machtiging aan de kantonrechter verzoekt, maar dat zij in wezen wenst dat haar verzoek door de

¹⁷ Zie daarvoor ook de pagina BEM-clausule op www.rechtspraak.nl.

kantonrechter wordt afgewezen met als gevolg dat het vermogen voor de kinderen behouden blijft. De kantonrechter verleent niettemin de machtiging en heft daarmee de BEM-clausule op. De kantonrechter acht daarvoor redengevend dat de vader van de minderjarige kinderen maandelijks een bijdrage leverde aan het gezinsinkomen door ten behoeve van de kinderen een bedrag van € 360 per maand aan kinderalimentatie te betalen. Deze maandelijkse bijdrage is gestopt als gevolg van het overlijden van de vader, maar – zo neemt de kantonrechter aan – genoemd bedrag zou de vader gedurende de minderjarigheid blijven voldoen, ware hij niet overleden. In dat licht bezien acht de kantonrechter het niet onredelijk dat uit de nalatenschap voorlopig de vervanging van vaders inbreng in het gezinsinkomen wordt betaald, zoals hij die inbreng vormgaf tot aan zijn overlijden. De ex-echtgenote wordt door de kantonrechter gemachtigd om op de voet van art. 1:345 lid 1 onder a BW maandelijks een bedrag van in totaal € 360 van de spaarrekeningen, waarop de erfenis is gestort, op te nemen ten behoeve van levensonderhoud, opvoeding en verzorging van beide minderjarige kinderen zolang zij (of één van hen) minderjarig zijn, totdat de verkrijging uit de nalatenschap op deze wijze is verminderd tot een bedrag van € 25.000.

In een ander geval – het gaat dan om de beschikking van de rechtbank Oost-Brabant van 3 december 2014, [ECLI:NL:RBOBR:2014:7464](#) – werd de machtiging door de kantonrechter geweigerd. De moeder van twee minderjarige kinderen ontvangt een bijstandsuitkering op grond van de Wet werk en bijstand. De gemeente Helmond sommeert haar aan de kantonrechter een machtiging te vragen om te beschikken over het geld dat de kinderen van hun vader hebben geërfd, zodat moeder in het levensonderhoud van haarzelf en de kinderen kan voorzien. Het geld staat op een bankrekening met een BEM-clausule (twee maal € 11.095,86). De kantonrechter weigert de machtiging te verlenen, waarbij toepassing wordt gegeven aan art. 1:356 lid 1 BW. Daarbij is beslissend of het in het individuele belang van de minderjarigen nuttig of wenselijk is dat over deze gelden wordt beschikt. Volgens de kantonrechter is het de bedoeling van de BEM-clausule dat ervoor gewaakt wordt dat het geld anders wordt gebruikt dan voor speciale, op het persoonlijk nut van de minderjarigen gerichte, uitgaven. Voor uitgaven voor levensonderhoud wordt het geld gewoonlijk juist niet gebruikt. Immers, de ouders moeten in het levensonderhoud van de kinderen voorzien. Als bij onvoldoende gezinsinkomen een uitzondering zou worden gemaakt en in zoverre het geld wel zou worden aangewend voor levensonderhoud, dan moet in dit geval onderkend worden dat de vader geen deel uitmaakte van het gezin en geen bijdrage leverde aan het gezinsinkomen. Van een eventuele vervanging van zijn inbreng in het gezinsinkomen is daarom geen sprake. Om die reden meent de kantonrechter dat in dit geval geen voldoende reden is opgegeven om de moeder te machtigen uitgaven te doen van het geld dat toebehoort aan de minderjarige kinderen.

Het feit dat de gemeente een bijstandsgerechtigde ouder in het kader van de Participatiewet kan verplichten een machtiging van de kantonrechter te vragen om zodoende over het vermogen van het minderjarige kind te kunnen beschikken, resulteert er dus niet in dat die machtiging in alle gevallen door de kantonrechter wordt afgegeven. Dit is een afweging en een beslissing van de kantonrechter, en niet van de gemeente. De kantonrechter zal de individuele omstandigheden en belangen van het minderjarige kind toetsen en daarin maatwerk verlenen. De kantonrechter houdt daarbij steeds het belang van het kind voor ogen. Het is dus zeker geen automatisme dat een machtiging ex art. 1:345 BW na een door de gemeente op grond van de Participatiewet verplicht verzoek van de

ouder(s) wordt toegekend. Als de kantonrechter geen machtiging verleent, dan moet de gemeente het vermogen van het kind bij de bijstandsverlening buiten beschouwing laten. In dat geval kan namelijk niet redelijkerwijs over het vermogen worden beschikt door de bijstandsgerechtigde en wordt op grond van de Participatiewet het vermogen van het kind niet in aanmerking genomen.

4.3. Terugvordering van bijstand: de bijstandsgerechtigde ontvangt een erfenis

Dochter D ontvangt sinds februari 2014 bijstand. Kort daarvoor heeft zij van haar moeder geërfd. Na verdeling van de nalatenschap is voor dochter D in 2016 het geld uit de erfenis beschikbaar gekomen. De Intergemeentelijke Sociale Dienst Bollenstreek (de uitkeringsinstantie) vordert op grond van art. 58 lid 2 onder f.1° PW bijstand terug over de periode vanaf de aanvang van de bijstand. Op grond van die bepaling kunnen de kosten van bijstand teruggevorderd worden voor zover de bijstand onverschuldigd is betaald, waaronder begrepen dat bijstand is verleend met een bepaalde bestemming en naderhand door de belanghebbende vergoedingen of tegemoetkomingen worden ontvangen met het oog op die bestemming. Volgens de Centrale Raad van Beroep in zijn uitspraak van 5 maart 2019, [ECLI:NL:CRVB:2019:856](#), is de terugvordering van de verleende bijstand terecht. Deze uitspraak is in hoger beroep geweest nadat het bezwaar van de dochter tegen het bestreden besluit van de uitkeringsinstantie tot terugvordering was afgewezen en het beroep daartegen ongegrond was verklaard.

De Raad overweegt dat aan art. 58 lid 2 onder f.1° PW de gedachte ten grondslag ligt dat bijstand die niet zou zijn verleend indien de betrokkene al op een eerder tijdstip over naderhand beschikbaar gekomen middelen had kunnen beschikken, kan worden teruggevorderd. Dat achteraf rekening wordt gehouden met die later ontvangen middelen en dat eerder verleende bijstand kan worden teruggevorderd, hangt samen met het complementaire of aanvullende karakter van de bijstand. Zodra de betrokkene over de middelen uit de nalatenschap kan beschikken, kan tot terugvordering worden overgegaan. Volgens vaste rechtspraak van de Centrale Raad van Beroep ontstaat de aanspraak op een erfdeel in dit verband op het tijdstip van het overlijden van de erflater (Centrale Raad van Beroep 23 juni 2009, [ECLI:NL:CRVB:2009:BJ0853](#)). Indien de datum van aanspraak op het erfdeel ligt vóór de aanvang van de bijstandsverlening, is de situatie bij aanvang van de bijstandsverlening beslissend (Centrale Raad van Beroep 23 oktober 2018, [ECLI:NL:CRVB:2018:3341](#)).

In dit geval is de erfrechtelijke aanspraak van dochter D bij het overlijden van haar moeder in 2014 ontstaan, hoewel zij toen feitelijk nog niet over de erfenis kon beschikken. Na beëindiging van het afwikkelingsbewind en ontvangst van de erfenis in 2016 is sprake van achteraf in aanmerking te nemen middelen die de terugvordering van de verleende bijstand aan haar rechtvaardigen. De terugvordering betreft het excès boven de voor dochter D geldende vermogensvrijlatingsgrens.

Niet alleen vanwege een afwikkelingsbewind kan pas later over middelen uit een erfenis worden beschikt. Een ander voorbeeld levert de uitspraak op van de rechtbank Midden-Nederland van 17 december 2019, [ECLI:NL:RBMNE:2019:6088](#). De moeder van bijstandsgerechtigde dochter D overlijdt in 2016 en haar vader in 2018. Als gevolg van het langstlevende testament van haar moeder - een ouderlijke boedelverdeling ex art. 4:1167 BW (oud) - krijgt dochter D pas in 2018 de beschikking over haar erfenis en maakt zij bij de

uitkeringsinstantie daarvan melding. Tot het overlijden van haar vader (de langstlevende ouder) in 2018 beschikte dochter D over een niet-opeisbare geldvordering op hem ter grootte van haar erfdeel in de nalatenschap van haar moeder. De uitkeringsinstantie vordert daarop bijstand terug vanaf moeders overlijden in 2016. De rechtbank oordeelt dat dit in lijn is met vaste rechtspraak (zie Centrale Raad van Beroep 5 maart 2019, [ECLI:NL:CRVB:2019:856](#)) en de wetsgeschiedenis van de Wet werk en bijstand en de Bijstandswet, de voorgangers van de Participatiewet. Daaruit blijkt dat een terugvorderingsrecht bestaat als bepaalde middelen of aanspraken daarop aanwezig zijn, maar daarover feitelijk nog niet of niet volledig kan worden beschikt.

Het gegeven dat dochter D vanwege de niet-opeisbaarheid van de geldvordering feitelijk niet over het erfdeel uit haar moeders nalatenschap kon beschikken en dat bij het overlijden van haar moeder niet bekend was hoeveel dochter D zou ontvangen uit haar moeders nalatenschap omdat haar vader op basis van de getroffen langstlevende regeling de beschikking kreeg over alle goederen en rechten en daarmee bevoegd was de erfenis 'op te maken', betekent niet dat die aanspraak niet is ontstaan. Bij het overlijden van haar moeder kreeg dochter D een niet-opeisbare geldvordering op haar vader. Deze vordering was een schuld van haar vader en moest als zodanig na het overlijden van de vader als eerste uit de nalatenschap worden betaald. Dochter D had dan ook een aanspraak op middelen waarover zij feitelijk nog niet kon beschikken.

Op grond van de zelfstandige terugvorderingsgrondslag van art. 58 lid 2 onder f.1° PW mag bijstand teruggevorderd worden tot het moment dat de aanspraak op het erfdeel ontstond en dat was toen de moeder overleed in 2016. Achteraf wordt rekening gehouden met de later ontvangen middelen. Bij de terugvordering moet wel rekening worden gehouden met de (hoogte van) de middelen die daadwerkelijk zijn ontvangen door dochter D. Het beroep van dochter D tegen het bestreden besluit van de uitkeringsinstantie is om die reden ongegrond.

Aanvangsmoment van de aanspraak op een erfenis

Art. 58 lid 2 onder f.1° PW voorziet, als gezegd, in een bijzondere grond voor terugvordering van verleende bijstand als deze onverschuldigd betaald is. Die grond houdt in dat betrokkene naderhand met betrekking tot de periode waarover bijstand is verleend, over in aanmerking te nemen middelen beschikt of kan beschikken. Dat hangt samen met het aanvullend karakter van de bijstand. Zodra de betrokkene over de middelen kan beschikken, kan tot terugvordering worden overgegaan.

Wanneer ontstaat in dit verband een aanspraak op een erfenis? Is dat het moment waarop de betrokkene over de middelen uit de erfenis kan beschikken of op een eerder moment? Gelijk bekend, kost het afwikkelen van een nalatenschap – waaronder de vereffening en de verdeling van de nalatenschap begrepen zijn – de nodige tijd. Soms kan er een zeer lange periode liggen tussen het overlijden en het moment dat de erfenis daadwerkelijk beschikbaar komt. Te denken valt aan de situatie dat er een langstlevende ouder is en bijvoorbeeld de wettelijke verdeling van de nalatenschap (art. 4:13 BW) van toepassing is of een onder het oude erfrecht gemaakte ouderlijke boedelverdeling (OBV, art. 4:1167 BW (oud)). Een voorbeeld hiervan hebben we zojuist gezien. Ook om andere redenen kan een erfgenaam niet aanstonds over zijn erfenis beschikken ten gevolge van bijvoorbeeld een testamentair bewind, een langstlevende testament, de niet-

opeisbaarheid van de geldvordering uit hoofde van de legitieme portie of een tweetrapsmaking.

Volgens vaste rechtspraak van de Centrale Raad van Beroep ontstaat, voor de toepassing van art. 58 PW, de aanspraak op een erfdeel op het tijdstip van het overlijden van de erflater (Centrale Raad van Beroep 23 juni 2009, [ECLI:NL:CRVB:2009:BJ0853](#)). Dat betekent dat het moment van overlijden van erflater beslissend is voor de achteraf in aanmerking te nemen middelen die de terugvordering op grond van art. 58 PW rechtvaardigen. Bij de terugvordering van bijstand is niet relevant:

- dat de erfenis als gevolg van de verdeling van de boedel eerst later is ontvangen (Centrale Raad van Beroep 5 maart 2019, [ECLI:NL:CRVB:2019:856](#));
- dat bij een langstlevende testament de erfrechtelijke aanspraak pas geëffectueerd kan worden op het moment dat de langstlevende overlijdt (Centrale Raad van Beroep 6 augustus 2019, [ECLI:NL:CRVB:2019:2607](#));

Voor de toepassing van art. 58 PW betekent dit dat de bijstand pas kan worden teruggevorderd nadat beide ouders zijn overleden en het kind feitelijk de beschikking heeft gekregen over zijn deel van de nalatenschap. Het betekent ook dat bij de terugvordering twee periodes moeten worden onderscheiden met verschillende achteraf in aanmerking te nemen middelen (Centrale Raad van Beroep 3 juni 2014, [ECLI:NL:CRVB:2014:2015](#)). De eerste periode loopt van het overlijden van de eerststervende ouder tot het overlijden van de langstlevende ouder en omvat de aanspraak op het erfdeel uit de nalatenschap van de eerststervende ouder. De tweede periode loopt vanaf het overlijden van langstlevende ouder en omvat de aanspraak op het erfdeel uit diens nalatenschap.

- dat bij een vruchtgebruiktestament eerst na het overlijden van de langstlevende ouder (vruchtgebruiker met verteringsbevoegdheid) de nog resterende nalatenschap wordt verkregen (rechtbank Midden-Nederland 1 september 2020, [ECLI:NL:RBMNE:2020:3881](#));
- dat de bijstandsgerechtigde door een ouderlijke boedelverdeling van art. 4:1167 BW (oud) pas na het overlijden van de langstlevende de beschikking krijgt over haar erfenis (rechtbank Midden-Nederland 17 december 2019, [ECLI:NL:RBMNE:2019:6088](#));
- dat het legaat later opeisbaar wordt (art. 4:125 BW); en

Volgens de Centrale Raad van Beroep ontstaat in geval van een legaat de aanspraak op het moment van overlijden van de erflater, ook al is het legaat van een geldsom op grond van art. 4:125 BW eerst zes maanden later opeisbaar (Centrale Raad van Beroep 23 april 2019, [ECLI:NL:CRVB:2019:1403](#)).

- dat de als gevolg van een beroep op de legitieme portie ontstane geldvordering eerst later opeisbaar wordt (art. 4:81 of art. 4:82 BW).

De rechtbank Zeeland-West Brabant acht de situatie van een onterfde legitimaris vergelijkbaar met die waarin een legaat van een geldsom is toegekend (rechtbank Zeeland-West-Brabant 21 september 2020, [ECLI:NL:RBZWB:2020:4469](#)).

Slechts in geval van “*dringende redenen*” kan geheel of gedeeltelijk van terugvordering door de gemeente worden afgezien (art. 58 lid 8 PW). Daarmee wordt bedoeld op onaanvaardbare sociale en/of financiële gevolgen voor de bijstandsgerechtigde waarvan de kosten van bijstand worden teruggevorderd. Het moet dan gaan om incidentele gevallen, waarin iets bijzonders en uitzonderlijks aan de hand is en waarin een individuele afweging van alle relevante omstandigheden plaatsvindt (Centrale Raad van Beroep 29 maart 2005, [ECLI:NL:CRVB:2005:AT2869](#)).

Ter illustratie geef ik nog een voorbeeld van terugvordering van bijstand.

De gemeente kan tot terugvordering van de kosten van verleende bijstand overgaan als de erfrechtelijke verkrijging een tweetrapsmaking betreft. Zo moest de rechtbank Zeeland-West-Brabant bij uitspraak van 18 augustus 2021, [ECLI:NL:RBZWB:2021:4226](#), oordelen over een geval waarbij de bijstandsgerechtigde verwachter was onder een tweetrapsmaking en in 2019 het onverteerde deel van het aan de bezwaarde vermaakte (ruim € 19.000) had ontvangen. De uitvoeringsorganisatie vordert na de gedane melding van de ontvangen erfenis de verleende bijstand terug over de periode van 2015 t/m 2019 (totaal € 2.536 netto), omdat de bijstandsgerechtigde over vermogen beschikte dat hoger was dan de toegestane vermogensvrijlatingsgrens in de Participatiewet. Het geschil spitst zich toe op de peildatum ten behoeve van de terugvordering. De uitvoeringsorganisatie hanteert daarvoor 6 november 2015, de overlijdensdatum van erflater (de insteller van de tweetrapsmaking). De bijstandsgerechtigde gaat uit van een datum in augustus 2019 toen haar aanspraak onder de tweetrapsmaking na het einde van het bezwaar was ontstaan. De rechtbank stelt de uitvoeringsorganisatie in het gelijk:

“Wordt bijstand teruggevorderd op deze grond, dan moet worden vastgesteld vanaf welke datum de aanspraak op de middelen geacht kan worden aanwezig te zijn geweest. De vanaf die datum verleende bijstand mag worden teruggevorderd. De aanspraak op die middelen kan vóór of na de aanvang van de bijstand zijn ontstaan. Als de aanspraak vóór de aanvang van de bijstand is ontstaan, dan is de situatie bij de aanvang van de bijstand beslissend. Is de aanspraak na de aanvang van de bijstand ontstaan, dan is de dag waarop de aanspraken op die middelen zijn ontstaan de peildatum.

Volgens vaste rechtspraak is voor de toepassing van artikel 58, tweede lid, aanhef en onder f, ten eerste, van de Participatiewet het tijdstip van overlijden van de erflater het tijdstip waarop de aanspraak op het erfdeel ontstaat. In het geval van eiseres is dat 6 november 2015, de datum waarop haar stiefvader is overleden. Aangezien eiseres op dat moment aanvullende bijstand ontving, is de aanspraak ontstaan na aanvang van de bijstand. Dit betekent dat 6 november 2015 in dit geval in beginsel de peildatum is.

De rechtbank overweegt dat het recht van eiseres op de erfenis van haar stiefvader is bepaald in het testament van stiefvader, waardoor de aanspraak op de erfenis voortkomt uit zijn overlijden. In die zin is een erfenis op grond van een testament met een tweetrapsmaking gelijk aan een erfenis op grond van een langstlevende testament. Het enkele feit dat bij een tweetrapsmaking direct na het overlijden een voorwaardelijk recht ontstaat door de ontbindende en/of opschortende voorwaarden in het testament, wijkt voor de toepassing

van artikel 58 van de Participatiewet niet wezenlijk af van het ontstaan van een aanspraak op een (onvoorwaardelijk) recht op een erfenis bij een langstlevende testament. Dat erfgenamen bij een langstlevende testament zeker zijn van hun erfdeel en zogenaamde verwachters bij een testament met een tweetrapsmaking niet, doet hier niet aan af, omdat dit verschil enkel ziet op de hoogte van de erfenis en niet op de aard van het recht. De rechtbank ziet daarom aanleiding de jurisprudentie inzake de aanspraak op een erfenis bij een langstlevende testament te volgen.

Indien sprake is van een langstlevende testament ontstaat de aanspraak op een erfdeel op het moment dat één van de ouders overlijdt, zij het dat die aanspraak pas geëffectueerd kan worden op het moment dat de andere ouder komt te overlijden. Voor de toepassing van artikel 58, eerste lid, aanhef en onder f, ten eerste, van de Participatiewet brengt dit niet alleen met zich dat de kosten van bijstand pas kunnen worden teruggevorderd nadat beide ouders van het bijstandsgerechtigde kind zijn overleden en het kind feitelijk de beschikking heeft gekregen over zijn deel van de nalatenschap, maar ook dat er wat de aanspraken op dat erfdeel betreft twee periodes moeten worden onderscheiden. De eerste periode loopt van de datum van overlijden van ouder 1 tot de datum van overlijden van ouder 2 en omvat de aanspraak op het erfdeel uit de nalatenschap van ouder 1. De tweede periode loopt vanaf de datum van overlijden van ouder 2 en omvat de aanspraak op het erfdeel uit diens nalatenschap.

Gezien voornoemde jurisprudentie over het langstlevende testament moet ook in dit geval, bij de tweetrapsmaking, uitgegaan worden van de hoofdregel dat het recht is ontstaan bij het overlijden van stiefvader. Dat de aanspraak op dit recht pas is geëffectueerd op het moment dat de moeder van eiseres is gaan samenwonen en zij daarmee heeft voldaan aan een ontbindende voorwaarde in het testament, staat gelijk aan effectuering van een aanspraak op het erfdeel uit de nalatenschap van ouder 1 bij overlijden van ouder 2. Het college is daarom terecht uitgegaan van de datum van overlijden van stiefvader (6 november 2015) als peildatum waarop aanspraak op de erfenis is ontstaan.”

Het uitvoeringsorgaan mocht dan ook overgaan tot terugvordering van de over 2015 t/m 2019 aan de bijstandsgerechtigde / verwachter verleende bijstand.

4.4. Bijstandsverhaal: is legitieme portie niet opeisen een schenking?

Een vrouw ontvangt sinds 1997 een bijstandsuitkering. Zij erft van haar in 2013 overleden moeder ruim € 11.000. Zou de vrouw een beroep op haar legitieme portie hebben gedaan en de legitimaire vordering jegens de nalatenschap geldend hebben gemaakt, dan had zij ruim € 32.000 geërfd. Het college van B&W van de gemeente Maastricht stelt dat de vrouw een schenking heeft gedaan aan haar kinderen, en wel door haar legitieme portie niet op te eisen. De kinderen zijn als gevolg hiervan bevoordeeld. Het college besluit tot verhaal van de bijstand bij de kinderen als begiftigden (art. 62f onder a PW).¹⁸

Volgens de rechtbank Limburg bij beschikking van 3 september 2015, [ECLI:NL:RBLIM:2015:8068](https://www.eclis.nl/RBLIM:2015:8068), is in dit geval geen sprake van een schenking. Een legitimaris heeft een wilsrecht om al dan niet een beroep op de legitieme portie te doen (art. 4:63 e.v. BW). Had de vrouw dit wilsrecht uitgeoefend, dan was voor haar een vorderingsrecht jegens de nalatenschap ontstaan (art. 4:80 BW). Door haar legitieme portie niet op te eisen, verricht

¹⁸ Deze zaak speelde nog onder de Wet werk en bijstand. Per 1 januari 2015 geldt de Participatiewet, waarin voor dit onderwerp geen relevante wijzigingen zijn opgenomen.

de vrouw geen schenking of gift aan haar kinderen. Daarvoor is immers nodig dat de schenker of de gever, ten koste van zijn eigen vermogen, de andere partij verrijkt (art. 7:175 lid 1 en art. 7:186 lid 2 BW). Daarvan is geen sprake. Het vermogen van de vrouw is door geen beroep te doen op de legitieme portie onveranderd gebleven. Nu er naar het oordeel van de rechtbank geen sprake is van een schenking of een gift aan de kinderen, is het college ten onrechte in de veronderstelling dat het bijstandsverhaal jegens de kinderen kan toepassen.

Voor de kinderen is de zaak daarmee afgedaan: bijstandsverhaal is bij hen niet mogelijk, omdat geen sprake is van een vermogensvermindering bij de moeder en zij dus niet geschonken kán hebben aan de kinderen. Deze zaak zou voor de moeder nog wel een staartje kunnen krijgen. De gemeente had namelijk zeer wel voor een ander anker kunnen gaan liggen. Immers, hetgeen de moeder daadwerkelijk uit de nalatenschap van haar moeder heeft verkregen, behoort tot de in aanmerking te nemen middelen. Het meerdere dat zij had kunnen verkrijgen door een beroep te doen op de legitieme portie kan worden begrepen onder de middelen waarover zij *“redelijkerwijs kan beschikken”* (art. 31 lid 1 PW). De gemeente had de bijstandsgerechtigde de verplichting kunnen opleggen om een aanvullend beroep te doen op de legitieme portie, aangezien die verplichting strekt tot vermindering of beëindiging van de bijstand (art. 55 PW). Laat de moeder na om die verplichting na te leven, dan kan de bijstand worden verlaagd (art. 18 lid 2 PW). Zelfs lijkt verdedigbaar dat ook zonder dat eerst aan de bijstandsgerechtigde een verplichting door de gemeente is opgelegd om een beroep te doen op de legitieme portie en dat vervolgens wordt nagelaten, het enkele niet inroepen van de legitieme portie reeds aangemerkt kan worden als het betonen van een tekortschietend besef van verantwoordelijkheid voor de voorziening in het bestaan (art. 18 lid 2 PW). Ook om die reden had de bijstandsuitkering verlaagd of ingetrokken kunnen worden. Zie daarvoor bijvoorbeeld de uitspraak van de Centrale Raad van Beroep van 15 januari 2008, [ECLI:NL:CRVB:2008:BC3126](https://www.rechtspraak.nl/Juridische%20gegevens/Rechtspraak/Arresten/2008/01/15/CRVB%202008%20BC3126), in welk geval de gemeente Wijdmeren de verplichting aan een bijstandsgerechtigde had opgelegd om de legitieme portie in de nalatenschap van haar vader op te eisen. Indien de bijstandsgerechtigde aldus de beschikking krijgt over een vermogen boven de toepasselijke vermogensvrijlatingsgrens dan wordt de legitimaris geacht gedurende een zekere tijd zelf in de noodzakelijke bestaanskosten te voorzien. Nadat op verantwoorde wijze op het surplus boven de toepasselijke vermogensvrijlatingsgrens is ingeteerd, kan de bijstandsgerechtigde weer voor een bijstandsuitkering in aanmerking komen indien aan de voorwaarden daarvoor wordt voldaan.

4.5. Testamentair bewind: is bijstandsgerechtigde verplicht bewindvoerder tot uitkering te dwingen?

Zoals we hebben gezien, heeft het ontvangen van een erfenis invloed op de bijstandsuitkering op grond van de Participatiewet. Het college van B&W kan de uitkering beëindigen of zelfs terugvorderen indien het vermogen van de bijstandsgerechtigde ten gevolge van de ontvangst van een erfenis hoger wordt dan voor het recht op bijstand is toegestaan. Thans moet de vraag onder ogen gezien worden of dit ook geldt voor een erfrechtelijke verkrijging die onder testamentair bewind is gesteld (art. 4:153 e.v. BW). Het gevolg van het instellen van een testamentair bewind is dat het beheer van het onder bewind gestelde vermogen toekomt aan de bewindvoerder en dat de rechthebbende (in dit geval de bijstandsgerechtigde) niet vrijelijk over het vermogen kan beschikken. De

rechthebbende is hiertoe slechts met medewerking of toestemming van de bewindvoerder bevoegd (art. 4:167 lid 1 BW). Een situatie kan dus ontstaan dat de bewindvoerder niet bereid is ten laste van het onder bewind gestelde vermogen uitkeringen aan de rechthebbende te doen. Geldt dan voor de toepassing van de Participatiewet dat de rechthebbende niet over de erfrechtelijke verkrijging kan beschikken, zodat hij een beroep kan en mag doen op de Participatiewet? Of kan de rechthebbende genoopt worden tegen de bewindvoerder actie te ondernemen, omdat het niet reëel is een beroep te doen op gemeenschapsgeld totdat het testamentair bewind is beëindigd?

Van 2012 tot 2017 ontvangt X bijstand. In 2016 verkrijgt X een legaat van zijn moeder ter hoogte van ca. € 38.000. Deze erfrechtelijke verkrijging staat onder testamentair bewind. Volgens het testament is de bewindvoerder bevoegd het bewind te beëindigen voor de betaling van een woning, onderneming, opleiding of studie voor X, of andere naar het oordeel van de bewindvoerder gerechtvaardigde gronden. De gemeente Roermond verplicht X de bewindvoerder te verzoeken een uitkering ten laste van het bewindsvermogen te doen om in de kosten van levensonderhoud te voorzien. Als de bewindvoerder weigert, dient een advocaat ingeschakeld te worden voor het opstarten van een procedure tegen de bewindvoerder. De hieraan verbonden kosten komen voor bijzondere bijstand ex art. 35 PW in aanmerking. De bewindvoerder weigert aan het verzoek van X gehoor te geven.

Aan de rechtbank Limburg wordt de vraag voorgelegd of X met een beroep op art. 55 PW verplicht kan worden een procedure tegen de bewindvoerder aan te vangen. Volgens de rechtbank is die aan de bijstandsverlening gestelde voorwaarde blijkens de uitspraak van 4 juni 2019, [ECLI:NL:RBLIM:2019:4386](#), niet onredelijk. Het testament laat de mogelijkheid open dat de bewindvoerder uitkeringen doet ter bekostiging van de noodzakelijke kosten van bestaan. Het betoog dat een civiele procedure in strijd is met de wil van erflaatster, betekent niet dat niet van X verlangd kan worden een dergelijke procedure tegen de bewindvoerder op te starten.

In hoger beroep bevestigt de Centrale Raad van Beroep bij uitspraak van 9 maart 2021, [ECLI:NL:CRVB:2021:505](#), de aangevallen uitspraak van de rechtbank. X voerde in appel nog aan dat het opleggen van de verplichting een advocaat in de arm te nemen om een procedure tegen de bewindvoerder te starten in strijd komt met het recht op privéleven van art. 8 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM). X meent dat hij zonder inmenging van het college moet kunnen beschikken over het legaat op een wijze die overeenkomt met het testament van zijn moeder. De Centrale Raad is echter van oordeel dat art. 55 PW een voldoende wettelijke grondslag biedt voor het opleggen van een nadere verplichting en dat die verplichting kan strekken tot vermindering of beëindiging van bijstand (waaronder het ondernemen van juridische stappen tegen zijn bewindvoerder). Dat niet in strijd is gehandeld met art. 8 EVRM wordt gemotiveerd met het oordeel dat het opleggen van de verplichting door de gemeente aan het proportionaliteits- en subsidiariteitsvereiste voldoet:

“De verplichting is ook noodzakelijk. De verplichting is opgelegd met als doel de rechtmatige verstrekking van bijstand. Uitgangspunt van de PW is dat iedere in Nederland woonachtige Nederlander zelf in zijn bestaan voorziet. Pas als dit niet mogelijk is en er ook geen andere voorzieningen beschikbaar zijn, komt inkomensondersteuning via de bijstand

in beeld. Het is in eerste instantie aan de burger om alles te doen wat nodig en mogelijk is om in zijn eigen bestaan te voorzien. Deze doelstelling kan worden aangemerkt als het behartigen van het belang van het economisch welzijn van Nederland. De verplichting voldoet tot slot aan het proportionaliteits- en het subsidiariteitsvereiste. Hierbij is van belang dat het college bij het opleggen van de verplichting heeft vermeld dat de kosten van de procedure voor bijzondere bijstand in aanmerking komen. Daar komt bij dat het belang van appellant, dat er in de kern op neerkomt dat hij niet tegen de wil van zijn moeder wil ingaan, minder betekenis toekomt dan hij daar aan toekent. Anders dan appellant stelt, volgt uit het testament namelijk niet dat het legaat niet is bedoeld voor levensonderhoud. Onder punt acht van hoofdstuk acht van het testament staat immers dat, voor zover de opbrengsten van het legaat niet voldoende zijn voor het levensonderhoud van appellant, de bewindvoerder bevoegd is om het onder bewind staande vermogen daartoe aan te spreken. De door appellant genoemde, in punt vijf van hoofdstuk acht neergelegde, vier specifieke gronden voor beëindiging van het bewind doen aan de in punt acht van dat hoofdstuk neergelegde bevoegdheid niet af. Tegenover het belang van appellant staan het belang van een rechtmatige toepassing van de bijstand en het achterliggende economische belang de bijstand betaalbaar te houden. De verplichting is gelet op het voorgaande proportioneel te achten. Ook is voldaan aan het subsidiariteitsvereiste. De bewindvoerder heeft desgevraagd meegedeeld niet tot het uitbetalen van een toelage over te willen gaan. Er rest dan niets anders dan dat hij daartoe wordt bewogen via een juridische procedure. Het ligt op de weg van appellant als zijnde degene wiens vermogen onder bewind is gesteld de bewindvoerder in die procedure te betrekken.”

Erflater, die in 2009 is overleden, heeft het erfdeel van zijn echtgenote onder levenslang testamentair bewind gesteld. Volgens de bepalingen van het testamentair bewind dient maandelijks een bedrag aan de echtgenote uitgekeerd te worden voor haar levensonderhoud. De gemeente Hilversum heeft het besluit genomen om de bijstand in te trekken vanwege de ontvangen erfenis en heeft bovendien de kosten van bijstand vanaf het overlijden van erflater tot aan de storting van de erfenis op een bewindrekening van betrokkene teruggevorderd.

De Centrale Raad van Beroep oordeelde in zijn uitspraak van 25 maart 2014, [ECLI:NL:CRVB:2014:1013](#), dat het enkele feit dat het uit de erfenis ontvangen vermogen onder testamentair bewind staat niet aan terugvordering van verleende bijstand op grond van art. 58 PW in de weg staat. Betrokkene ontvangt uit het onder bewind staande vermogen maandelijks een bedrag tussen € 1.500 en € 2.000 voor levensonderhoud. Gelet hierop, valt volgens de Centrale Raad niet in te zien dat de gemaakte kosten van bijstand voor levensonderhoud in de te beoordelen periode redelijkerwijs niet door de betrokkene met medewerking van haar bewindvoerder uit het onder bewind staande vermogen zouden kunnen worden betaald. Dat betrokkene, door betaling van het terug te vorderen bedrag mogelijk op een eerder tijdstip wederom in bijstandbehoevende omstandigheden zal komen te verkeren, maakt niet dat de gemeente van terugvordering moet afzien.

4.6. Testamentair bewind: is omzetting van bijstand in leenbijstand gerechtvaardigd?

X ontvangt bijstand. Zij erft in 2013 van haar moeder. Het erfdeel staat onder levenslang testamentair bewind. Het bewind is ingesteld op de grond dat zonder bewind de goederen hoofdzakelijk aan de schuldeisers ten goede zouden komen (vgl. art. 4:75 lid 1 onder b

BW). Volgens het testament bepaalt de bewindvoerder of en in welke mate het bewindsvermogen of de inkomsten daaruit aan X ter beschikking worden gesteld. Als X in 2014 bij de gemeente Groningen melding maakt van de erfrechtelijke verkrijging, wordt de bijstand omgezet in leenbijstand (vgl. art. 48 lid 2 onder a PW).¹⁹

Aan de rechtbank Noord-Nederland is de vraag voorgelegd of deze omzetting in leenbijstand gerechtvaardigd was, nu redelijkerwijze kon worden aangenomen dat X op korte termijn over haar erfdeel kon beschikken om in haar levensonderhoud te kunnen voorzien. Bij uitspraak van 23 januari 2017, [ECLI:NL:RBNNE:2017:214](#), stelt de rechtbank voorop dat de wijziging van de vorm van de bijstand van om niet naar een geldlening een voor X belastend besluit is. Het is aan de gemeente om de nodige kennis over de relevante feiten te vergaren. Dat betekent ook dat de last om aannemelijk te maken dat aan de voorwaarden voor wijziging van de vorm van de bijstand is voldaan in beginsel op de gemeente rust. De rechtbank oordeelde vervolgens dat het enkele feit dat het erfdeel onder testamentair bewind is ingesteld niet aan omzetting in leenbijstand in de weg staat. De rechtbank begrijpt het testament zodanig dat het de mogelijkheid openlaat voor X om van de bewindvoerder – de zuster van X – een uitkering voor levensonderhoud te krijgen. De enkele stelling van X dat het testament geen betalingen voor levensonderhoud toestaat, slaagt niet. Hiertoe is van belang dat uit de inhoud van het testament niet valt af te leiden dat het onder bewind staande vermogen of een gedeelte daarvan niet maandelijks door de bewindvoerder zou kunnen worden uitgekeerd aan X voor de noodzakelijke kosten van het bestaan. Daarbij komt dat het maandelijks aan X uit te keren bedrag voor de kosten van levensonderhoud uitsluitend aan X ten goede komt. Uit vaste rechtspraak van de Centrale Raad van Beroep volgt dat niet kan worden aangenomen dat een bijstandsgerechtigde redelijkerwijs niet kan beschikken over een onverdeeld aandeel in een erfenis, zolang deze geen stappen heeft ondernomen om een aandeel in de erfenis op te eisen (Centrale Raad van Beroep 3 maart 2015, [ECLI:NL:CRVB:2015:623](#)). Dat X nog geen concrete (juridische) stappen heeft ondernomen om een uitkering uit haar erfdeel te krijgen, komt – mede gelet op het complementaire karakter van de wet – voor haar rekening. De gemeente heeft mogen aannemen dat X op korte termijn over voldoende middelen uit haar erfdeel kon beschikken, mede gelet op het feit dat X geen aanzienlijke schulden had en de strekking van het bewind. Het beroep van X tegen het bestreden besluit om de bijstand om te zetten in leenbijstand wordt ongegrond verklaard.

4.7. Heeft verwerping van de nalatenschap consequenties voor de bijstandsverlening?

Heeft verwerping van een nalatenschap als bijvoorbeeld in ernst betwijfeld kan worden of deze nalatenschap een positief voordeel gaat opleveren invloed op de bijstandsuitkering?

In plaats van een nalatenschap verwerpen, kan een erfgenaam deze ook beneficiair aanvaarden, oftewel aanvaarden onder voorrecht van boedelbeschrijving (art. 4:190 BW). Op deze wijze kan de erfgenaam niet met zijn eigen vermogen worden aangesproken voor de schulden van de nalatenschap. Voor beneficiaire aanvaarding is vereist dat een verklaring wordt afgelegd bij de rechtbank van de laatste woonplaats van de overledene (het sterfhuis) (art. 4:191 lid 1 BW). Voor deze verklaring is griffierecht verschuldigd. In 2024

¹⁹ Bijstand kan worden verleend in de vorm van een geldlening of een borgtocht indien “redelijkerwijs kan worden aangenomen dat de belanghebbende op korte termijn over voldoende middelen zal beschikken om over de betreffende periode in de noodzakelijke kosten van het bestaan te voorzien” (§ 3).

bedraagt het griffierecht voor deze verklaring € 155. Als de omstandigheden daartoe aanleiding geven, kan de gemeente voor deze kosten bijzondere bijstand verlenen.

Verder geldt dat het verwerpen van een erfenis zich in beginsel niet verdraagt met het vangnetkarakter van de Participatiewet als sluitstuk van de sociale zekerheid. Van de betrokkene mag worden verwacht dat hij alles doet wat leidt tot vermindering van de bijstand. Verwerping van de erfenis zal in elk geval aan de gemeente gemeld moeten worden (art. 17 lid 1 PW). Is de gemeente van het voornemen van betrokkene op de hoogte gesteld om een erfenis te verwerpen, dan kan de gemeente de voorwaarde opleggen om de erfenis (beneficiair) te aanvaarden (art. 55 PW).

Blijft melding van een (voorgenomen) verwerping van de erfenis achterwege, dan zal de gemeente een boete kunnen opleggen (art. 18a PW). Meldt betrokkene pas achteraf dat een erfenis al is verworpen, dan kan de gemeente daar op verschillende manieren op reageren. In de eerste plaats is het mogelijk om de bijstand te verlagen of stop te zetten, nu het verwerpen van een (positieve) erfenis aangemerkt kan worden als het betonen van een *“tekortschietend besef van verantwoordelijkheid voor de voorziening in het bestaan”* (art. 18 lid 2 PW). Is de bijstand inmiddels beëindigd, dan is dit geen effectieve maatregel meer. In de tweede plaats kan de waarde van de verworpen erfenis als vermogen van betrokkene worden aangemerkt. Het verwerpen van een erfenis is een vorm van *“beschikken”* als bedoeld in art. 11 lid 1 PW. Bij beschikken gaat het niet alleen over het daadwerkelijk ontvangen hebben van vermogen uit een erfenis. Het vermogen waarover de betrokkene redelijkerwijs kon beschikken (maar niet heeft beschikt als gevolg van de verwerping), zal dan voor de toepassing van de Participatiewet mede in aanmerking kunnen worden genomen. Een derde en laatste reactie zou kunnen zijn dat de verwerping van de erfenis wordt aangemerkt als een schenking aan de overige erfgenamen. Dat maakt de weg voor de gemeente vrij om bijstandsverhaal te nemen op de aldus bevoordeelde erfgenamen (art. 62f PW). Bijstandsverhaal bij deze begiftigden is mogelijk indien ten tijde van de verwerping de noodzaak van bijstandsverlening voorzienbaar was en bij aanvaarding van de nalatenschap door betrokkene met deze erfenis rekening zou zijn gehouden indien de verwerping niet had plaatsgevonden. Informatie over de (waarde van de) verworpen erfenis kan ontleend worden aan de laatste fiscale aangifte inkomstenbelasting van de overledene of de aangifte voor de erfbelasting.

4.8. Beschikken over middelen (art. 11 PW)

Recht op bijstand van overheidswege heeft *“iedere in Nederland woonachtige Nederlander die hier te lande in zodanige omstandigheden verkeert of dreigt te geraken dat hij niet over de middelen beschikt om in de noodzakelijke kosten van bestaan te voorzien”* (art. 11 lid 1 PW).

Volgens vaste rechtspraak van de Centrale Raad van Beroep moet, mede gelet op art. 11 PW, de term ‘beschikken’ zo worden uitgelegd dat deze ziet op de mogelijkheid voor betrokkene de bezitting feitelijk aan te wenden om in de noodzakelijke kosten van het bestaan te voorzien (Centrale Raad van Beroep 23 april 2013, [ECLI:NL:CRVB:2013:CA0086](#) en Centrale Raad van Beroep 30 september 2014, [ECLI:NL:CRVB:2014:3190](#)).

Van beschikken is blijkens een uitspraak van de Centrale Raad van Beroep van 10 maart 2020, [ECLI:NL:CRVB:2020:611](#), sprake in een geval dat vermogensbestanddelen uit een nalatenschap (te weten een perceel grond in Suriname) zijn verkocht en de betrokkene over de opbrengst daarvan kan beschikken. Het feit dat de verkoopopbrengst is uitbetaald aan

een gemachtigde van betrokkene, staat aan de beschikkingsmacht niet in de weg. De betrokkene kan de opbrengst (ca. € 350.000) bij de gemachtigde verkrijgen. Om die reden heeft de gemeente Amsterdam de bijstand terecht ingetrokken en een bedrag van ca. € 15.000 teruggevorderd.

In een ander geval meende de bijstandsgerechtigde niet te kunnen beschikken over vermogen, omdat zij voor 1/8^e erfdeel als erfgenaam gerechtigde was in de in Turkije in 2006 opengevallen nalatenschap van haar vader. De betrokkene ontving in 2013 bijstand. De betrokkene had in dit geval niet aannemelijk gemaakt dat zij haar aandeel in de erfenis niet kon opeisen, omdat haar familie niet aan verdeling van de nalatenschap wenste mee te werken, aldus de Centrale Raad van Beroep in zijn uitspraak van 20 oktober 2015, [ECLI:NL:CRVB:2015:3669](#). De enkele stelling dat de broers en zussen van de bijstandsgerechtigde hiertoe niet bereid zijn, is onvoldoende. Dat aan een te voeren procedure daarover kosten zijn verbonden, laat onverlet dat betrokkene over haar aandeel in de nalatenschap kon beschikken.